

El relat en l'educació secundària¹

Carme Alcoverro

Professora de secundària

Directora de la revista Escola Catalana

Ens agrada que ens expliquin històries, des de la infantesa de la humanitat, i ens agrada explicar-ne; la vida quotidiana és plena de relats: de relats construïts o per construir per aquell narrador que sabrà copsar-los i convertir-los en bona o mala literatura. Les narracions, novel·les o contes, tant se val, han pretès sobretot això: satisfer aquest desig d'acompanyament en el nostre viure diari, per consolar-nos, per ajudar-nos a esbrinar el sentit de l'existència, pel goig estètic o per pur entreteniment. Al capdavall, la literatura, la bona literatura, fa que el coneixement concret del món, personal i intuïtiu, es modifiqui, es refini, es converteixi en metàfora o en relat, aportant-hi bellesa. Les narracions, per realistes que siguin, sempre comporten una abstracció i reelaboració de la realitat que ens descobrirà secrets amagats, interpretacions distintes, mirades sorprenents que ens ajudaran a entendre el món i potser a canviar-ne la nostra concepció. La paraula feta història ens explica les vicissituds d'uns personatges, durant un temps llarg o curt, mitjançant una desfilada de conductes, amb les tensions i distensions viscudes, en un context, recognoscible o no, de manera llarga (novel·la) o curta (conte), per atrapar-nos i transportar-nos a mons paral·lels que, tanmateix, ens revelen la nostra condició d'éssers finits: valents o covards, mesquins o generosos, cruels o benivolents, arrogants o cortesos, morals o immorals. Expressen, al capdavall, la condició humana.

Els nens i els adolescents s'adonen de tot plegat. Mireu la cara de satisfacció que fan quan són atrapats per una història llegida en veu alta o en silenci. La narració literària té un poder extraordinari de seducció pel sentit del passat, però també per la veritat que transporta el relat. No sé on vaig llegir una idea molt interessant que venia a dir el següent: de ben segur és més important pensar que no

1. Aquesta comunicació és un resum d'experiències i articles publicats a la revista *Escola Catalana*, tal com es fa referència a la bibliografia.

pas contar; tanmateix, la raó no se sosté sense relat. Llegim-los, doncs, en veu alta, llegim novel·les i contes amb ells, ajudem-los a interpretar-los, comentem i valorem el que llegim, i que n'escriguin. I que llegeixin novel·les, perquè els permetran un temps llarg de lectura, en silenci, d'estar amb ells mateixos, i contes, perquè, gràcies a la brevetat, els podrem llegir a l'aula i ens permetran una anàlisi més detallada, un treball més cooperatiu per veure'n aquelles característiques que els singularitzen.

EL CONTE MODERN

Hi ha un corpus teòric extensíssim d'ençà d'Edgar Allan Poe que resumiré breument. Al conte tradicional i a la narrativa clàssica, d'una manera general, s'imposava una presentació lineal i fàctica, fins i tot quan contenia elements onírics, fantàstics i simbòlics. La tendència era presentar fets concrets i clarament definits. Contràriament, el conte modern tendeix a rebutjar el caràcter lineal i fàctic, el seu significat és complex i esmunyedís. El conte, a partir del segle XIX, comença a assentar les bases del que avui s'entén per aquest gènere: una zona de conjectures, d'oscil·lacions, d'equívocs. Poe se centra en la trama per tal de produir aquell «efecte únic i singular», o sigui, en la necessitat d'una tècnica; Txèkhov, en la descripció dels personatges, insignificants i alhora immensos, per registrar episodis quotidians que se'ns escapen; al darrere de les històries de Kafka, aparentment extravagants, sempre n'hi ha d'altres d'infinitament més secretes; Hemingway, amb la coneguda teoria de l'iceberg (del conte només se n'ha de veure una novena part), dóna èmfasi en dir sense dir, paradigma de la sospita i del sobreentès literari, i Ricardo Piglia ho arrodoneix dient que en el conte a la manera de Poe es narra una història bo i anunciant que n'hi ha una altra; en canvi, en el conte contemporani, s'hi narren dues històries com si en fossin una. Aquí hi afegiria la concepció epifànica del conte, la idea del conte com a revelació que dóna èmfasi, novament, a la posició del lector, a l'efecte que produeix en el lector.

CONSIDERACIONS DIDÀCTIQUES

A primària i també a secundària, s'analitza l'estructura del conte per bé que es parteix sempre de fórmules molt estereotipades, que parteixen gairebé sempre de la rondalla, necessàries, de ben segur, per començar, però que no responen en absolut a la narració moderna, sigui conte o novel·la; fórmules que sovint després no s'aprofundeixen al cap dels anys d'escolarització. Són fórmules que no tenen en compte les característiques del conte modern a què ens hem referit abans. No fan notar les aportacions de la modernitat literària, que han fet forat, des de fa anys, en la literatura infantil i juvenil. Fins al punt que els joves lectors i escriptors so-

vint les reflecteixen, encara que intuïtivament, en els seus escrits, perquè se les han apropiades sense que moltes vegades el professorat en sigui conscient. D'altra banda, hi ha professorat que converteix qualsevol lectura literària en una anàlisi purament lingüística; del fet literari ni se'n parla o s'hi passa de puntetes. No proposo fer un procés de desconstrucció de la novel·la o del conte, ni tampoc fer llegir novel·les o contes impossibles (encara que imprescindibles per a la història de la literatura i de l'estètica), per a bona part del lector corrent. Sí que caldria una formació lectora i literària prou sòlida, de la qual manquen bona part dels professionals de l'educació. Encara més consells: caldria que aquella part del professorat preparat, i que ha abandonat les bones pràctiques de fer llegir i escriure textos literaris als alumnes, segurament per raons comprensibles però no justificables i que ara no és el moment d'enumerar, s'hi repensi: allò que és essencial per a l'educació dels nostres infants i adolescents és que llegeixin i escriguin i que parlin del que han llegit. Deixem-nos, si us plau, de falsos pragmatismes que condueixen a l'analfabetisme de la societat: eduquem els alumnes amb el gust de la bona literatura i fem-los participants de les nostres passions. Potser els les encomanarem: no separem la literatura de la vida. Tal com deia abans, potser és més important pensar que contar. Però no hi ha raó, diguem-ne *sentit*, sense relat. Tampoc relat sense *sentit* (Alcoverro, 2004b).

EXPERIÈNCIES

Resumeixo a continuació tres experiències per il·lustrar el que s'ha exposat més amunt. Dues desenvolupades a primer d'ESO, l'una basada en una narració i l'altra sobre un relat testimonial, i una altra al batxillerat, sobre les característiques del conte literari modern (Alcoverro, 1993).

1) «L'aventura de la imaginació. Fem monstres amb Joan Perucho» (Alcoverro, Vidal, 2005).

Hi ha un llibret de Joan Perucho (1920-2004), *Gàbia per a petits animals fel·liços* (1981), que és una petita joia. N'hem llegit al cap dels anys textos i n'hem desenvolupat més d'una experiència d'escriptura. La darrera, arran de la mort de l'escriptor.

L'experiència ha consistit, en el primer curs, en la lectura d'una selecció de textos del llibre esmentat que han servit de model per a l'escriptura, bo i fent derivar lectura i escriptura l'una de l'altra. S'han recollit els textos escrits pels alumnes, animalons fantàstics a la manera de l'escriptor, en forma de revista i, en el segon curs, un altre grup d'alumnes de primer n'ha seleccionat uns quants, els ha fet amb plastilina i després n'ha fet un curt d'animació. Amb la transformació textual, la imitació de l'estil, o sigui, l'apropiació dels procediments literaris emprats

per l'autor, hem acostat els aprenents a l'essència de la literatura com a joc i al desvetllament de la imaginació. Al capdavant, la literatura de Perucho és fortament hipertextual: el pastitx —o sigui, la transformació de l'estil amb finalitats lúdiques—, i amb jocs habilíssims amb la tradició cultural, i amb una personalíssima veu, han fet del nostre autor a la literatura catalana, amb totes les distàncies que s'hi vulguin trobar, el que són Calvino, Borges, Monterroso o Cunqueiro a les seves pròpies. Amb la interpretació plàstica i multimèdia, durant la segona etapa de l'experiència, ens hem familiaritzat amb el llenguatge audiovisual a l'hora de transformar el text en una animació.

Dofish

El Dofish és un peix de color blau amb taquetes lila. Té el cos llarg i prim, semblant al de l'anguila, i unes aletes petitíssimes que també li serveixen per volar. Se n'han vist a l'Estartit, a prop de les illes Medes.

Per reproduir-se pon ouets enmig del corall i, les nits de lluna plena, neixen les cries. Llavors se sent tan feliç que es desplaça per les ciutats costaneres cantant boniques cançons marineres que consolen els qui pateixen d'insomni.

Montse LLAURADOR

El Dormissol

El Dormissol viu als boscos. Té un peu i dues ales. Només pot volar quan no menja gaire perquè si s'engreixa no pot volar, però si menja massa poc no creix.

De dia, surt a buscar menjar i sovint corre perill, perquè se'l poden cruspitar els animals carnívors. De nit, el que li agrada fer és ajudar la gent: quan s'assabenta que una família no té casa on viure, el Dormissol n'hi fa una en un no res. Diu: «Faigcasesfaigcasesfaigcases!». I ja està, la casa feta. Cada mes fa un viatge per pobles i ciutats de Catalunya buscant qui no té casa.

RACHID

2) «La guerra dels avis» (Alcoverro, 2004a).

Arran de la guerra de l'Iraq, es va reflexionar sobre una guerra llunyana en l'espai però propera en el temps. N'hi havia una altra: la Guerra Civil espanyola, propera en l'espai i que, tanmateix, desconeixien. Es tractaria de recuperar-ne la memòria mitjançant el testimoni dels avis o dels pares, si aquells no hi eren, dels oncles, besavis, etc. Obligatorietat: tothom havia de portar la seva història. La conversa els faria descobrir aspectes de la vida de la seva família totalment desconeguts. Els ajudaria a entendre que la vida no és fàcil i que cal coratge per afrontar-la, tal com ho van fer els besavis i els avis i ho fan els pares i ells ho hauran de fer i ho fan cada dia. Aquest coneixement els ajudaria alhora a entendre el present.

Ara bé, calia trencar resistències de tota mena. Moltes vegades, la primera resposta de part de l'alumnat és que no en saben res o ben poc. Hauran de demanar als familiars que els expliquin els records de les seves experiències (sovint, els avis eren molt petits quan es produí la guerra, alguns són morts, d'altres no els veuen gaire, d'altres viuen molt lluny, etc.). I, freqüentment, caldrà emprendre operacions per activar els records, desenvolupar estratègies que facin de ressort per a la memòria: documents familiars (fotografies, carnets, targetes postals, cartes, diaris, etc.), que cada cop són més difícils de trobar a la ciutat (sovint, els avis eren immigrants i en conserven ben poca cosa) però no als pobles. Però, sobretot, caldrà recórrer a la conversa, a les entrevistes, a les històries o relats de vida que es podran enregistrar per després transformar en relats.

Els treballs de recollida de la memòria individual i col·lectiva tenen un gran interès per a la formació del caràcter. Sovint, les referències personals i familiars del nostre alumnat són molt pobres, sobretot dels qui viuen a la ciutat —nets d'immigrants de fa anys, i cada cop més immigrants recents, amb totes les conseqüències de despersonalització i desarrelament que això comporta. Si no saben qui són ni d'on vénen, difícilment podran integrar-se al país d'acollida. L'exercici de descoberta del jo a partir de l'anàlisi de les vicissituds quotidianes, l'exercici de recordar, de fer recordar als pares, als avis, etc., i d'aprendre a situar el record en l'entorn familiar, escolar, social i històric és una estratègia d'autoconeixement i de supervivència individual. La capacitat de saber i alhora de ser allò que sabem que som ens dóna seguretat personal i ens allibera de l'estupidesa, però també és un exercici de supervivència col·lectiva.

El meu avi, que es diu Eduard, quan va començar la guerra tenia onze anys. Anava a l'escola Pablo Iglesias i li van començar a ensenyar llengua catalana. Però, així que passaven els dies, la falta de menjar i els bombardejos diaris els feien més difícil la vida. Sort que a l'escola li donaven per esmorzar un got de llet i una llesca de pa. El seu pare i el seu germà gran van ser mobilitzats al front de guerra. I ell estava amb la seva mare i dos germans més petits. Quan hi havia bombardejos, tot era córrer cap al refugi del carrer de la Igualtat (avui de Cartagena) morts de por. Encara recorda el dia que van caure bombes a la caserna de cavalleria, que era a dues travessies d'on vivia.

David VÁZQUEZ

Els meus avis van viure la Guerra Civil de manera diferent segons els llocs on eren. El meu avi patern va anar a la guerra de part del bàndol franquista, que era el que li va tocar: el van mobilitzar quan va anar a la mili. A la batalla de l'Ebre, a prop de Gandesa, el van ferir d'una cama i va quedar coix per a tota la vida. La meva àvia materna va viure la repressió dels feixistes a Badajoz. Explica que els republicans, que agafaven fins i tot a nois de la meua edat i una mica més grans, els portaven a la plaça de toros i els afusellaven i els cremaven un cop

morts. El meu besavi matern va anar a la guerra per la part republicana: era carabiner. El van ferir d'una cama a Alacant i, per tal que no el rematessin, es va fer el mort. Després, el van agafar i el van portar a un camp de concentració franquista durant tres anys. Quan va sortir, ningú no li va donar feina perquè era republicà.

Daniel NISTAL ALFONSO

El meu avi matern, que era gallec, tampoc viu, però la meva mare m'ha contat que sempre explicava una història que l'havia afectat molt: al poble hi havia un fuster que era socialista i que tenia un bon amic que era de la Falange. Quan podia, el falangista l'acompanyava a casa, perquè el socialista havia estat amenaçat. El falangista deia que responia del fuster, però, al cap d'uns dies, van trobar el fuster mort. El meu avi tenia set anys, llavors, i mai no va poder oblidar aquella escena terrible i trista: el cap del fuster al mig del bosc. Per a ell, aquesta va ser sempre la imatge de la guerra.

Marina PICADO FOLGUEIRA

LA TEORIA DE L'ICEBERG AL BATXILLERAT

L'esmentada metàfora imaginada per E. Hemingway va molt bé per explicar algunes de les característiques del conte modern. Fixem-nos, per exemple, en el conegut conte *Els assassins*. Aquell conte del qual se'n va fer una pel·lícula, que, per cert, narrava la part de l'iceberg amagada. El conte tracta d'uns assassins a sou que van a matar un noruec, Ole, en un poblet de mala mort de l'Amèrica profunda. Entren al bar del poble i comencen a atemorir tots els qui hi són, entre ells, Nick Adams, el protagonista de molts contes de l'autor americà. Esperen que arribi el noruec, però aquell dia no es presenta a l'hora habitual. Se'n van i, tot i que Nick anirà a avisar-lo, l'Ole decidirà no anar-se'n. Esperar-se fins que el vagin a matar. Quina és la història amagada? Què fa que l'Ole decideixi esperar la seva mort? Aquest conte sempre va agradar molt a J. L. Borges, que en va fer una continuació. El conte és narrat ara des de la perspectiva d'Ole i es diu *La espera*. I narra el temps que transcorre mentre l'Ole s'espera a la pensió on viu.

Es poden llegir tots dos contes. Veure la pel·lícula. Relacionar l'autor americà amb Txèkhov i la *tranche de vie*. I fins i tot amb Mercè Rodoreda. De fet, l'autora, en una entrevista, parlant de la contista K. Mansfield, destacava aquesta qualitat del conte modern. Doncs bé, en un conte anomenat *L'elefant*, un home és al parc contemplat aquest animal. I va monologant mentre se'l mira. Ho sap tot, dels elefants. I hi va cada diumenge a contemplar-lo i en parla a qui se l'escolta. Quina és la història amagada al darrere de tanta divagació? Doncs que la dona és morta, com és morta la seva filleta, amb la qual anava al parc a veure els elefants i, fins i tot, es culpabilitza per no haver-la sabut cuidar prou. Però això és dit amb quatre paraules.

Es poden llegir més contes. I, després, que n'escriguin. Que facin digressions i, sobretot, que, quan corregeixin, suprimeixin tot allò que sigui sobrer. L'el·lipsi és el recurs retòric que, juntament amb la digressió, els ajudarà a escriure el conte a la manera de *L'elefant* de Rodoreda. Amb una construcció de personatges psicològica. En el cas de fer-ho a la manera de Hemingway, hi poden suprimir la psicologia i que els personatges expressin el que hagin d'expressar només amb el comportament i amb un diàleg despul·lat. Ara bé, en tots dos casos, de la història només se n'ha de veure una novena part, com de l'iceberg.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVERRO, Carme (1993). *Llegir per escriure, escriure per llegir: Tallers literaris a l'ensenyament secundari*. Barcelona: Barcanova.
- (2004a). «La guerra dels avis». *Escola Catalana* [Barcelona], núm. 413, p. 34-38.
- (2004b). «Una invitació a fer sentir el relat». *Escola Catalana* [Barcelona], núm. 414, p. 6-8.
- ALCOVERRO, Carme; VIDAL, Àngel (2005). «L'aventura de la imaginació. Fem monstres amb Joan Perucho». *Escola Catalana* [Barcelona], núm. 423, p. 38-43.